

Natasza Duraj¹

Wpływ zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych na rozwój gospodarczy Rosji

Wprowadzenie

Zamknięte jednostki administracyjno-terytorialne w Rosji, określane także mianem miast zamkniętych, wywodzą swą historię od lat 30. XX w., kiedy to na obszarze Związku Radzieckiego utworzono pierwsze utajnione miasta, których rozmieszczenie było ściśle związane z pełnioną przez nich funkcją i rolą w systemie obronnym ZSRR. Prowadzono w nich badania nad bronią jądrową, stanowiły one centra produkcji broni chemicznej, a także pełniły funkcje miast obsługi kosmodromów, centrów lotów kosmicznych i radzieckich poligonów raketowych.

Zasadniczym celem opracowania jest przedstawienie wpływu zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych na rozwój gospodarczy Rosji. W artykule odwołano się do pozycji zwartych i artykułowych w języku rosyjskim i języku polskim, traktujących o historii industrializacji Związku Radzieckiego i roli rozwoju rosyjskiego przemysłu w okresie od początku lat 30. XX w. do chwili obecnej. Ponadto w pracy zawarto informacje o funkcjonowaniu miast nauki w Federacji Rosyjskiej oraz zaprezentowano informacje, dotyczące wyników finansowych spółki Norylski Nikiel – lidera branży górniczej i metalurgicznej zarówno w Rosji, jak i na świecie – jako przykładu koncernu, prowadzącego działalność gospodarczą w zamkniętym mieście.

¹ Uniwersytet Łódzki, Polska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-6620>; e-mail: natasza.duraj@eksoc.uni.lodz.pl.

Industrializacja Związku Radzieckiego w latach 1928–1932

Cechą radzieckiej ekonomiki była jej planowość. Planowanie realizowane było poprzez system organów państwowych. Centralnym organem planowania był Państwowy Komitet Planowania Rady Ministrów ZSRR („Gosplan” ZSRR). Opracowywał on podstawowe kierunki rozwoju gospodarki narodowej Związku Radzieckiego, projekty planów perspektywicznych i bieżących oraz kontrolował przebieg wykonywanych zadań planowych zgodnie z programem KPZR, wytycznymi zjazdów KPZR, dyrektywami KC Partii i decyzjami Rady Ministrów ZSRR.

W 1927 r. XV Zjazd Partii zatwierdził wytyczne w sprawie pierwszego planu pięcioletniego. Pierwsza pięcioletka w Związku Radzieckim z lat 1928–1932 stanowiła plan gospodarczy, którego celem było zniesienie własności prywatnej i rozpoczęcie intensywnej industrializacji ZSRR połączonej z kolektywizacją wsi². W jej okresie w Związku Radzieckim rozpoczęło działalność 1500 wielkich przedsiębiorstw³. Jedną z największych budów pierwszej pięcioletki był Dnieprogres im. W.I. Lenina, który rozpoczął działalność 10 października 1932 r. W tych latach trwała budowa kramatorskich i gorkowskich zakładów budowy maszyn na Ukrainie oraz „Uralmaszawodu” w Swierdłowsku. Przystąpiono do budowy fabryk samochodów w Moskwie, Niżnym Nowgorodzie, pierwszej państwowej fabryki łożysk w Moskwie, kombinatów metalurgicznych w Magnitogorsku i Kuźniecku, a także nowych kopalni w Donbasie i Kuzbasie.

Pierwsza pięcioletka została zrealizowana przedterminowo w ciągu 4 lat i 3 miesiące. Z kraju rolniczego Rosja przekształciła się w kraj z rozwiniętym przemysłem i szybko rozwijającą się gospodarką.

W czasie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (1941–1945) znacznie wzrosło gospodarcze znaczenie Uralu. Ewakuowano na to terytorium ponad 450 zakładów przemysłowych, jak również zaczęto budować nowe zakłady⁴. W ciągu czterech lat wojny uralaska produkcja przemysłowa wzrosła 3,6 razy. Potężny przemysł w całości pracował dla potrzeb frontu. Ural stał się głównym arsenałem Armii Czerwonej. Dawał on większą część broni produkowanej w Związku Radzieckim.

W latach powojennych rozwój gospodarki uralskiej miał również charakter kompleksowy. Szybko rozwijał się przemysł naftowy w Baszkirskiej ASRR, roz-

² M. Daniłowski, *Ewolucja systemu kontroli państwowej w Rosji Radzieckiej i Związku Radzieckim w latach 1917–1953*, „Miscellanea Historico-Juridica” 2019, t. XVIII, z. 2, s. 100.

³ *Związek Radziecki. Przyroda, człowiek, gospodarka*, Warszawa 1975, s. 110.

⁴ *Ural*, red. I.W. Komarow, Warszawa 1971, s. 91.

winęło się także wydobywanie węgla. Zbudowano rurociągi gazowe Gazli-Ural oraz Igrim-Sierow. Ural stał się także jednym z większych rejonów radzieckiego przemysłu chemicznego.

Historia zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych w Rosji

Pierwsze zamknięte jednostki administracyjno-terytorialne powstały w Związku Radzieckim w latach 30. XX w. Ich rozmieszczenie było ściśle związane z pełnioną przez nich funkcją i rolą w systemie obronnym ZSRR.

Zamknięte jednostki administracyjno-terytorialne ZSRR pełniły funkcje baz morskich, miast atomowych, centrów produkcji broni chemicznej, miast obsługi kosmodromów, centrów lotów kosmicznych i poligonów raketowych. Jednostki te posiadały status administracyjny miasta lub osiedla. Każda z nich posiadała kryptonim i nie widniała na żadnych mapach, a niektóre z nich – takie jak miasto Sarow – całkowicie zniknęło z map⁵.

W latach 30. XX w. w Związku Radzieckim powstały pierwsze tzw. miasta nauki. Wśród nich wymienić należy przede wszystkim Korolow, Żukowski, Fiazino czy Dzierżyńsk⁶.

Najwięcej zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych zostało utworzonych w latach 50. ubiegłego wieku na Uralu. Prowadzono w nich prace badawczo-rozwojowe nad bronią jądrową oraz realizowano produkcję seryjną tej broni⁷. Spośród wielu zamkniętych (tajnych) miast, położonych na Uralu, wymienić można chociażby Oziorsk, Snieżynsk czy Triochgorńj⁸.

⁵ W Sarowie prowadzone były prace badawczo-rozwojowe nad bronią jądrową, jak również odbywała się tu seryjna produkcja tej broni. Więcej zob. w: В.И. Батюк, Советские возможности в разработке и производстве некоторых типов вооружения и оборудования, „Военно-исторический журнал” 1997, № 5, s. 68–69; А.А. Яцков, У истоков советского атомного проекта, „Вопросы истории естествознания и техники” 1992, № 3, s. 107–134; Ю.Н. Смирнов, Сталин и атомная бомба, „Вопросы истории естествознания и техники” 1994, № 2, s. 125–130; В.П. Визгин, Атомный проект в СССР: предварительные итоги изучения и новые материалы, „Вопросы истории естествознания и техники” 1996, № 2, s. 86–92.

⁶ Zob. Г.М. Лаппо, П.М. Полян, Наукограды России: вчерашние запретные и полузапретные города – сегодняшние точки роста, „Мир России” 2008, № 1, s. 20–49.

⁷ В.С. Толстиков, К истории формирования и развития закрытых городов Урала в 40–50-е годы XX века, „Вестник ЮурГУ” 2011, № 30(247), s. 54. Zob. więcej w: Н.В. Князькая, Первый этап атомного проекта в СССР, „Наука в России” 1997, № 5, s. 45–49; Ю.С. Замятин, Воспоминания об участии в атомном проекте, „Вопросы истории естествознания и техники” 1996, № 2, s. 140–150; Ж. Медведев, На старте ядерной гонки, „Военно-исторический журнал” 2000, № 6, s. 55–64; Ю.Н. Смирнов, Г.Н. Флеров и становление советского атомного проекта, „Вопросы истории естествознания и техники” 1996, № 2, s. 100–125; И.И. Ларин, История одного атомного города, „Энергия” 1993, № 12, s. 10–17.

⁸ Zamknięte miasto Oziorsk na początku nosiło kryptonim Baza-10, następnie Czelabińsk-40, a w późniejszym okresie Czelabińsk-65. Miasto Snieżynsk nosiło kryptonim Czelabińsk-50, a następnie

Na terytorium Związku Radzieckiego w zamkniętych jednostkach administracyjno-terytorialnych pracowano zarówno nad bronią masowego rażenia, jak i nad raketami balistycznymi serii SS⁹. Ponadto w wielu miastach zamkniętych produkowano pluton, wysoko wzbogacony uran oraz elementy głowic jądrowych¹⁰.

W momencie rozpadu ZSRR zamknięte jednostki administracyjno-terytorialne zmieniły swoją funkcję, jednakże wiele z nich w dużej części zachowało swój pierwotny charakter, pozostając miastami nauki, których działalność ukierunkowana jest na badania prowadzone dla potrzeb nowego rosyjskiego przemysłu.

Zamknięte jednostki administracyjno-terytorialne w Federacji Rosyjskiej

Status zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych w Rosji reguluje Ustawa Federacji Rosyjskiej z dnia 14 lipca 1992 r. Nr 3297-1 „O zamkniętej jednostce administracyjno-terytorialnej”¹¹.

Zamknięte jednostki administracyjno-terytorialne w Rosji znajdują się na terytorium 22 podmiotów Federacji Rosyjskiej. Spis zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych Federacji Rosyjskiej został zatwierdzony Rozporządzeniem Rządu Federacji Rosyjskiej z dnia 5 lipca 2001 r., nr 508 i zaktualizowany 16 lutego 2012 r.¹²

Większość zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych Federacji Rosyjskiej znajduje się na terytorium obwodu moskiewskiego (miasto Krasnoznamensk oraz osady Woschod, Mołodiożnyj, Własicha i Zwiozdnyj

Czelabińsk-70. Natomiast Triochgornij na początku oznaczano kryptonimem Złatoust-20, a w późniejszym okresie – Złatoust-36. Zob. В.С. Толстиков, op. cit., s. 54.

⁹ Przykładem mogą być badania prowadzone we Wszechrosyjskim Instytucie Naukowo-Badawczym Fizyki Eksperymentalnej w Sarowie, noszące kryptonim Arzamas-16.

¹⁰ Więcej zob. [w:] Ю.Б. Харитон, Ю.Н. Смирнов, *О некоторых мифах и легендах вокруг советского атомного и водородного проектов*, „Энергия” 1993, № 9, s. 2–13; М.Г. Первухин, *Первые годы атомного проекта*, „Химия и жизнь” 1988, № 5, s. 60–69; Е.П. Славский, *Когда страна стояла на плечах ядерных титанов*, „Военно-исторический журнал” 1993, № 9, s. 13–24; В.Б. Барковский, *Научно-техническая разведка на службе советского государства (1917–1946)*, „Вопросы истории естествознания и техники” 1995, № 2, s. 76–89; В.А. Тихонов, *Закрытые города в открытой России*, „Проблемы прогнозирования” 1996, № 6, s. 77–96.

¹¹ Закон РФ „О закрытом административно-территориальном образовании” от 14.07.1992 № 3297-1.

¹² Перечень закрытых административно-территориальных образований и расположенных на их территориях населенных пунктов, утвержден постановлением Правительства Российской Федерации от 5 июля 2001 года № 508 (с изменениями на 16 февраля 2021 года), [w:] Правительство Российской Федерации, *Постановление от 5 июля 2001 года № 508 „Об утверждении перечня закрытых административно-территориальных образований и расположенных на их территориях населенных пунктов”* (с изменениями на 16 февраля 2021 года).

gorodok) oraz obwodu murmańskiego (miasta Zaoziorsk, Ostrownoj, Siewieromorsk i Polarnyj oraz osada Widiajewo). Znaczna liczna zamkniętych jednostek znajduje się także na terytorium obwodu swierdłowskiego, jak również Kraju Krasnojarskiego i obwodu czelabińskiego (zob. tabela 1).

Tabela 1. Spis zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych Federacji Rosyjskiej w 2021 r.

Nazwa zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej	Kategoria i nazwa centrum administracyjnego zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej	Kategoria i nazwa miejscowości, rozmieszczonych na terytorialnej terytorium zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej
Republika Baszkortostanu		
Mieżgorje	miasto Mieżgorje	miasto Mieżgorje
Kraj Ałtajski		
Sybirskij	osada Sybirskij	osada Sybirskij
Kraj Krasnojarski		
Żeleznogorsk	miasto Żeleznogorsk	miasto Żeleznogorsk, osady Podgornyj, Dodonowo, Nowyj Puts i Tartat, wieś Szywiera
Zielenogorsk	miasto Zielenogorsk	Miasto Zielenogorsk
Sołniecznyj	osada Sołniecznyj	osada Sołniecznyj
Kraj Nadmorski		
Fokino	miasto Fokino	miasto Fokino, osady Dunaj i Putiatin
obwód amurski		
Ciołkowski	miasto Ciołkowski	miasto Ciołkowski
obwód archangielski		
Mirny	miasto Mirny	miasto Mirny
obwód astrachański		
Znamiensk	miasto Znamiensk	miasto Znamiensk
obwód włodzimierski		
Radużnyj	miasto Radużnyj	miasto Radużnyj
Kraj Kamczacki		
Wiluczinsk	miasto Wiluczinsk	miasto Wiluczinsk
obwód kirowski		
Pierwomajskij	osada Pierwomajskij	osada Pierwomajskij
obwód moskiewski		
Krasnoznamiensk	miasto Krasnoznamiensk	miasto Krasnoznamiensk

Nazwa zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej	Kategoria i nazwa centrum administracyjnego zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej	Kategoria i nazwa miejscowości, rozmieszczonych na terytorialnej terytorium zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej
Woschod	osada Woschod	osada Woschod
Mołodiożnyj	osada Mołodiożnyj	osada Mołodiożnyj
Własicha	osada Własicha	osada Własicha
Zwiozdnyj gorodok	osada Zwiozdnyj gorodok	osada Zwiozdnyj gorodok
obwód murmański		
Zaoziorsk	miasto Zaoziorsk	miasto Zaoziorsk
Ostrownoj	miasto Ostrownoj	miasto Ostrownoj, osiedla Lumbowka, Korabelnoje, Swiatoj Nos, Mys-Ciornyj, Majak-Gorodeckij i Tersko-Orłowski Majak
Siewieromorsk	miasto Siewieromorsk	miasto Siewieromorsk, osada Safonowo, osiedla Siewieromorsk-3 i Szukozioro
Widiajewo	osada Widiajewo	osada Widiajewo
Aleksandrowsk	miasto Polarnyj	miasta Gadżyjewe, Polarnyj, Snieżnogorsk, osiedla Kuwszinskaja Salma, Olienka Guba, Sajda-Guba
obwód niżnonowogrodzki		
Sarow	miasto Sarow	miasto Sarow
obwód orenburski		
Komarowskij	osada Komarowskij	osada Komarowskij
obwód penzeński		
Zariecznyj	miasto Zariecznyj	miasto Zariecznyj
Kraj Permski		
Zwiozdnyj	osada Zwiozdnyj	osada Zwiozdnyj
obwód saratowski		
Swietłyj	osada Swietłyj	osada Swietłyj
obwód swierdłowski		
Lesnoj	miasto Lesnoj	miasto Lesnoj, osady Jołkino, Tajożnyj, Czaszczawita i Buszujowka
Nowouralsk	miasto Nowouralsk	miasto Nowouralsk, osada Murzinka, wsie Taraskowo, Palniki, Pocinok i Etani
Swobodnyj	osada Swobodnyj	osada Swobodnyj
Uralskij	osada Uralskij	osada Uralskij

Nazwa zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej	Kategoria i nazwa centrum administracyjnego zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej	Kategoria i nazwa miejscowości, rozmieszczonych na terytorialnej terytorium zamkniętej jednostki administracyjno-terytorialnej
obwód twerski		
Oziornyj	osada Oziornyj	osada Oziornyj
Sołniecznyj	osada Sołniecznyj	osada Sołniecznyj
obwód tomski		
Siewiersk	miasto Siewiersk	miasto Siewiersk, osady Samus i Orłowka, wsie Kiżirowo, Czerniłszczikowo i Siemiozierki
obwód czelabiński		
Oziorsk	miasto Oziorsk	miasto Oziorsk, osady Nowogornyj, Tatysz, Metlino i Biżeliak, wsie Sieliozni i Nowaja Tiecja
Snieżyńsk	miasto Snieżyńsk	miasto Snieżyńsk, osada Bliżnyj Bieriegowej, wieś Kliuci
Triochgornyj	miasto Triochgornyj	miasto Triochgornyj
Kraj Zabajkalski		
Gornyj	osada Gornyj	osada Gornyj

Źródło: Перечень закрытых административно-территориальных образований и расположенных на их территориях населенных пунктов, утвержден постановлением Правительства Российской Федерации от 5 июля 2001 года № 508 (с изменениями на 16 февраля 2021 года), [w:] Правительство Российской Федерации, Постановление от 5 июля 2001 года № 508 „Об утверждении перечня закрытых административно-территориальных образований и расположенных на их территориях населенных пунктов” (с изменениями на 16 февраля 2021 года).

Oprócz zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych w Rosji, warto wspomnieć także o istnieniu tzw. miast nauki, które mogą być obecnie utożsamiane z rosyjskimi parkami naukowo-technologicznymi. Ich status prawny został określony w Ustawie Federalnej z dnia 7 kwietnia 1999 r., nr 70 „O statusie miasta nauki Federacji Rosyjskiej”¹³. W art. 1 tego aktu prawnego postanowiono, że miasto nauki Federacji Rosyjskiej stanowi jednostka terytorialna ze statusem okręgu miejskiego, posiadająca wysoki potencjał naukowo-techniczny, z miejskim kompleksem naukowo-produkcyjnym.

Według wytycznych, zawartych w „Strategii rozwoju przestrzennego Federacji Rosyjskiej na okres do roku 2025”¹⁴, za perspektywiczne centra ro-

¹³ Федеральный закон от 7 апреля 1999 г. № 70-ФЗ „О статусе наукограда Российской Федерации”.

¹⁴ Стратегия пространственного развития Российской Федерации на период до 2025 года,

syjskiego wzrostu ekonomicznego, w których powstały warunki sprzyjające tworzeniu centrów naukowo-oświatowych na poziomie światowym, uznane zostały Moskwa i miasta obwodu moskiewskiego z wysokim potencjałem naukowo-przemysłowym, wchodzące w skład aglomeracji moskiewskiej, w tym miasta nauki, Sankt Petersburg – Gacznina oraz pozostałe miasta, takie jak Niżny Nowogród, Jekaterynburg, Nowosybirsk – Kolcowo, Samara, Krasnojarsk, Czelabińsk, Rostów nad Donem, Perm, Kazań, Tomsk, Ufa, Tiumeń, Krasnodar, Władywostok, Woroneż, Obninsk, Saratow i Irkuck.

Na lata 2020–2022 rosyjskie miasta nauki otrzymały coroczne subsydlum w wysokości 382 319,1 tys. rubli. Najwyższa kwota została przyznana miastom nauki, znajdującym się na terytorium obwodu moskiewskiego. Wysoką wartość subsydlum przyznano także miastom nauki obwodu kałuskiego i miastu Obninsk (80 795,4 tys. rubli na każdy rok) (zob. tabela 2).

Tabela 2. Subsydlia uzyskane przez rosyjskie miasta nauki na lata 2020–2022 (tys. rubli)

Nazwa podmiotu Federacji Rosyjskiej (miasta nauki Federacji Rosyjskiej)	Otrzymane dofinansowanie (tys. rubli)		
	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Kraj Ałtajski	73 964,0	102 843,8	100 549,9
m. Bijsk	73 964,0	102 843,8	100 549,9
Obwód kałuski	80 795,4	42 819,7	41 672,7
m. Obninsk	80 795,4	42 819,7	41 672,7
Obwód moskiewski	182 915,2	185 424,9	190 012,6
m. Dubna	15 397,7	21 409,9	21 792,2
m. Żukowskij	21 996,8	30 585,6	31 350,1
m. Korolow	45 918,2	63 847,3	65 376,6
m. Protwino	33 608,9	9 940,3	10 322,6
m. Puszcchino	4 124,4	5 734,8	6 117,1
m. Rieutow	44 821,7	30 203,2	30 967,9
m. Friażino	12 373,2	17 204,4	17 586,7
m. Czernogołowka	4 674,3	6 499,4	6 499,4
Obwód nowosybirski	13 024,2	7 264,0	6 881,9
Osiedle Kolcowo	13 024,2	7 264,0	6 881,9
Obwód tambowski	31 620,3	43 966,7	43 202,0

Nazwa podmiotu Federacji Rosyjskiej (miasta nauki Federacji Rosyjskiej)	Otrzymane dofinansowanie (tys. rubli)		
	2020 r.	2021 r.	2022 r.
m. Miczurynsk	31 620,3	43 966,7	43 202,0
Razem subsydia	382 319,1	382 319,1	382 319,1

Źródło: Распределение субсидий на осуществление мероприятий по реализации стратегий социально-экономического развития наукоградов Российской Федерации, способствующих развитию научно-производственного комплекса наукоградов Российской Федерации, а также сохранению и развитию инфраструктуры наукоградов Российской Федерации, бюджетам субъектов Российской Федерации на 2020 год и на плановый период 2021 и 2022 годов, [w:] Федеральный закон от 02.12.2019 N 380-ФЗ „О федеральном бюджете на 2020 год и на плановый период 2021 и 2022 годов”.

Współcześnie istniejące w Rosji miasta nauki mogą być utożsamiane z parkami naukowo-technologicznymi, ponieważ miasta naukowe były i są tworzone w tym samym celu, co parki przemysłowe¹⁵. Wiodącą rolę w badaniach naukowych w Rosji odgrywają miasta, znajdujące się na obszarze obwodu moskiewskiego, które nawiązują szeroko zakrojoną współpracę z innowacyjnymi przedsiębiorstwami, prowadzącymi działalność w różnorodnych branżach.

Wyniki finansowe koncernu Norylski Nikiel – przykład przedsiębiorstwa prowadzącego działalność gospodarczą w zamkniętym mieście

Na terytorium Syberii Wschodniej występuje niemalże $\frac{3}{4}$ rosyjskich zasobów niklu, przy czym aż 71,6% z nich zalega na terytorium Kraju Krasnojarskiego. Ze względu na fakt, iż złoża niklu na świecie odznaczają się wysokim stopniem wyeksploatowania¹⁶, ogromne znaczenie nabiera eksploatacja rosyjskich złóż tego surowca mineralnego. Nikiel odgrywa bowiem znaczącą rolę w wielu branżach gospodarki Federacji Rosyjskiej. Nikiel znajduje szerokie zastosowanie przede wszystkim w przemyśle lotniczym¹⁷. Stopy niklu stosowane są

¹⁵ U. Grzyb, *Zmiany w funkcjonowaniu rosyjskich parków naukowo-technologicznych*, [w:] *Wpływ procesów globalizacji i integracji europejskiej na transformację struktur przemysłowych*, red. Z. Ziolo, M. Boro-wiec, Warszawa–Kraków 2008, s. 60.

¹⁶ T. Abramowski, R.A. Kotliński, *Współczesne wyzwania eksploatacji oceanicznych kopalni polimetalicznych*, „Górnictwo i Geoinżynieria” 2011, r. 35, z. 4/1, s. 43.

¹⁷ Wzrost roli i znaczenia przemysłu lotniczego w Rosji obserwowany jest szczególnie od lat 50. XX w. W 1956 r. Związek Radziecki rozpoczął masowe regularne przewozy pasażerów samolotami odrzutowymi. Były to samoloty TU-104. Niedługo po nich i ich nowszych modelach – TU-104A i TU-104B – rozpoczęły regularną służbę w lotnictwie radzieckim turbośmigłowce Il-18, AN-10, AN-10A oraz TU-114, przeznaczony do przewozu 200 pasażerów.

głównie do budowy komór spalania oraz turbiny i wylotów spalin – miejsc, w których konieczne jest zastosowanie materiałów żaroodpornych i żarowytrzymałych, właściwości których umożliwiają przenoszenie dużych obciążeń¹⁸.

Wydobycie niklu na Syberii odbywa się tylko w Kraju Krasnojarskim – w Norylsku. Miasto to – podobnie jak Dudinka i Igarka – powstało w latach 30. XX w., a jego historia wiąże się z przymusowym wysiedleniem ludności do kopalni rudy niklu i miedzi¹⁹. Założony w 1935 r. obóz w Norylsku stanowił jeden z najcięższych miejsc odosobnienia w całym GUŁAGu ze względu na ciężkie warunki atmosferyczne oraz wykonywanie prac przez więźniów w bezpośredniej styczności ze szkodliwymi związkami chemicznymi²⁰.

Norylsk jest drugim – po Murmańsku – największym miastem na świecie, położonym za kręgiem polarnym²¹. Stanowi on centrum Norylskiego Zagłębia Miedziowo-Niklowego, stanowiącego wiodący ośrodek wydobywania i hutnictwa rud metali nieżelaznych – przede wszystkim miedzi, niklu, kobaltu i platyny, jak również węgla kamiennego²². W złożu norylskim, początkowo znanym jako złożo platyny, w latach 30. XX w. przeprowadzono rozpoznanie rud miedziowo-niklowo-platynowo-kobaltowych²³.

Zamysł utworzenia obecnego koncernu Norylski Nikiel powstał w 1935 r. W 1953 r. Norylsk otrzymał prawa miejskie. Za drugą datę „narodzin” tego kombinatu uznawany jest 1960 r., kiedy to odkryto bogate złoża miedziowo-niklowe.

Obecnie spółka Norylski Nikiel jest liderem branży górniczej i metalurgicznej zarówno w Rosji, jak i na świecie. Koncern w rankingu firm górniczych został sklasyfikowany na siódmym miejscu pod względem wzrostu zysków i na czwartym miejscu pod względem wartości posiadanego kapitału²⁴.

Wartość aktywów trwałych spółki w latach 2018–2020 wzrosła z 743 085 mln rubli do 897 121 mln rubli, zaś aktywów obrotowych – z 316 409 mln

¹⁸ I. Dul, *Zastosowanie i przetwarzanie stopów niklu w przemyśle lotniczym*, „Przegląd Spawalnictwa” 2009, nr 7–8, s. 68.

¹⁹ Z. Szot, *Przymusowe migracje wewnętrzne w Rosji*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1998, z. 198, s. 57.

²⁰ B. Gołąbek, *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach euroazjatyizmu w Rosji po 1991 roku*, Kraków 2012, s. 31.

²¹ T. Dmochowski, *Zmiany demograficzne w rosyjskiej Syberii i Dalekim Wschodzie w latach 1989–2010*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, nr 3, s. 39.

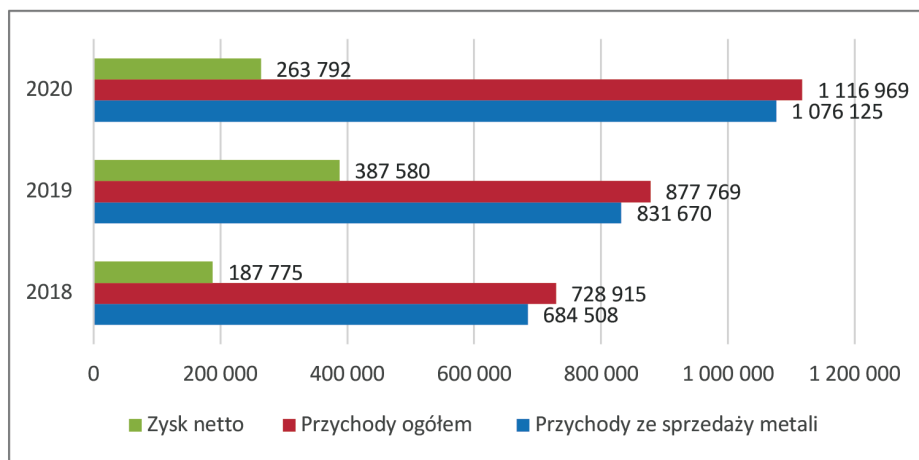
²² A. Maryański, G. Mróz, Z. Szot, M. Troc, *Geografia gospodarcza Rosji*, Warszawa 1996, s. 235.

²³ I.S. Rózkow, M.B. Borodajewska, *Rozwój surowcowej bazy rud w ZSRR*, „Geological Quarterly” 1967, vol. 11, nr 4, s. 842.

²⁴ A. Maksymowicz, *Sezon na pallad*, „Przegląd Geologiczny” 2020, vol. 68, nr 2, s. 82.

rubli do 632 357 mln rubli, przy czym w strukturze aktywów trwałych tej spółki dominowały środki trwałe, a w strukturze aktywów obrotowych – zapasy (zob. aneks). W latach 2018–2020 znacząco wzrosła wartość przychodów ze sprzedaży spółki Norylski Nikiel – z 728 915 mln rubli do 1 116 969 mln rubli w 2020 r. (zob. wykres 1).

Wykres 1. Wybrane dane finansowe spółki Norylski Nikiel za lata 2018–2020 (mln rubli)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Горно-металлургическая компания „Норильский никель”, Консолидированная финансовая отчетность за годы, закончившиеся 31 декабря 2020, 2019 и 2018, <https://www.nornickel.ru> [dostęp: 17.10.2021].

Teren Norylska jest jednym z najbardziej zanieczyszczonych obszarów Federacji Rosyjskiej. Górnictwo i przetwórstwo niklu stanowi bowiem źródło zanieczyszczenia powietrza metalami ciężkimi, tlenkami siarki i fenolami²⁵. W Norylsku przeciętna długość życia mieszkańców tego miasta jest o 10 lat krótsza niż średnia w Rosji²⁶. W 2020 r. na obszarze tym miała miejsce największa katastrofa ekologiczna w Arktyce – do rzek Ambarnaja i Dałydyan oraz ich dopływów przedostało się około 21 tys. ton oleju napędowego, pochodzącego ze zbiornika elektrowni, usytuowanego pod Norylskiem. Skutki tej katastrofy zostały oszacowane na 2 mln USD.

²⁵ S. Sala, I. Zinko, *Wybrane problemy zanieczyszczeń powietrza*, „Rocznik Świętokrzyski” 2010, Seria B – „Nauki Przyrodnicze”, nr 31, s. 78.

²⁶ Ibidem.

Zakończenie

W strukturze gospodarki narodowej Rosji w latach 30. i 40. XX w. nastąpiły gruntowne zmiany. Jej dominującym działem stał się przemysł. Znaczący postęp dotyczył zarówno techniki, jak i technologii produkcji. Zmianie uległo także rozmieszczenie przemysłu – o ile w okresie przedrewolucyjnym około 3/4 całej produkcji przemysłowej wytwarzano w trzech regionach przemysłowych – Centralnym, Północno-Zachodnim i Południowym, to od lat 30. XX w. zaczęto na szeroką skalę wykorzystywać zasoby naturalne Uralu, Syberii, radzieckiego Dalekiego Wschodu, Azji Środkowej oraz Zakaukazie. Ural stał się ośrodkiem czarnej i kolorowej metalurgii, budowy maszyn i przemysłu chemicznego. Od lat 50. XX w. na Uralu prowadzono prace badawczo-rozwojowe nad bronią jądrową. Powstało na tym obszarze wiele zamkniętych miast, takich jak Oziorsk, (noszące kryptonim Baza-10 Czelabińsk-40 i Czelabińsk-65), Snieżynsk (Czelabińsk-50, Czelabińsk-70) czy Triochgornij (Złåtoust-20, Złåtoust-36). Wysokim tempem rozwoju cechował się także obszar Syberii, Azji Środkowej oraz Kazachstanu. Wiele zamkniętych jednostek administracyjno-terytorialnych, które powstały w latach 30. i 50. XX. w. funkcjonuje do dziś i prowadzi działalność naukowo-badawczą, nawiązującą do profilu ich działalności w tamtym okresie.

Bibliografia

Źródła w języku polskim

- Abramowski T., Kotliński R.A., *Współczesne wyzwania eksploatacji oceanicznych kopalin polimetalicznych*, „Górnictwo i Geoinżynieria” 2011, r. 35, z. 4/1.
- Daniłowski M., *Ewolucja systemu kontroli państwowej w Rosji Radzieckiej i Związku Radzieckim w latach 1917-1953*, „Miscellanea Historico-Juridica” 2019, t. XVIII, z. 2.
- Dmochowski T., *Zmiany demograficzne w rosyjskiej Syberii i Dalekim Wschodzie w latach 1989-2010*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, nr 3.
- Dul I., *Zastosowanie i przetwarzanie stopów niklu w przemyśle lotniczym*, „Przegląd Spawalnictwa” 2009, nr 7-8.
- Gołąbek B., *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach euroazjatyizmu w Rosji po 1991 roku*, Kraków 2012.
- Grzyb U., *Zmiany w funkcjonowaniu rosyjskich parków naukowo-technologicznych, [w:] Wpływ procesów globalizacji i integracji europejskiej na transformację struktur przemysłowych*, red. Z. Ziolo, M. Borowiec, Warszawa-Kraków 2008.
- Maksymowicz A., *Sezon na pallad*, „Przegląd Geologiczny” 2020, vol. 68, nr 2.
- Maryański A., Mróz G., Szot Z., Troc M., *Geografia gospodarcza Rosji*, Warszawa 1996.

- Rózkow I.S., Borodajewska M.B., *Rozwój surowcowej bazy rud w ZSRR*, „Geological Quarterly” 1967, vol. 11, nr 4.
- Sala S., Zinko I., *Wybrane problemy zanieczyszczeń powietrza*, „Rocznik Świętokrzyski” 2010, Seria B – „Nauki Przyrodnicze”, nr 31.
- Szot Z., *Przymusowe migracje wewnętrzne w Rosji*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1998, z. 198.
- Ural, red. I.W. Komarow, Warszawa 1971.
- Związek Radziecki. *Przyroda, człowiek, gospodarka*, Warszawa 1975.

Źródła w języku rosyjskim

- Барковский В.Б., Научно-техническая разведка на службе советского государства (1917–1946), „Вопросы истории естествознания и техники” 1995, № 2.
- Батюк В.И., Советские возможности в разработке и производстве некоторых типов вооружения и оборудования, „Военно-исторический журнал” 1997, № 5.
- Визгин В.П., Атомный проект в СССР: предварительные итоги изучения и новые материалы, „Вопросы истории естествознания и техники” 1996, № 2.
- Горно-металлургическая компания „Норильский никель”, Консолидированная финансовая отчетность за годы, закончившиеся 31 декабря 2020, 2019 и 2018, <https://www.nornickel.ru>.
- Закон РФ „О закрытом административно-территориальном образовании” от 14.07.1992 № 3297–1.
- Замятин Ю.С., Воспоминания об участии в атомном проекте, „Вопросы истории естествознания и техники” 1996, № 2.
- Князькая Н.В., Первый этап атомного проекта в СССР, „Наука в России” 1997, № 5.
- Лаппо Г.М., Полян П.М., Наукограды России: вчерашние запретные и полузапретные города – сегодняшние точки роста, „Мир России” 2008, № 1.
- Ларин И.И., История одного атомного города, „Энергия” 1993, № 12.
- Медведев Ж., На старте ядерной гонки, „Военно-исторический журнал” 2000, № 6.
- Первухин М.Г., Первые годы атомного проекта, „Химия и жизнь” 1988, № 5.
- Перечень закрытых административно-территориальных образований и расположенных на их территориях населенных пунктов, утвержден постановлением Правительства Российской Федерации от 5 июля 2001 года № 508 (с изменениями на 16 февраля 2021 года), [w:] Правительство Российской Федерации, Постановление от 5 июля 2001 года № 508 „Об утверждении перечня закрытых административно-территориальных образований и расположенных на их территориях населенных пунктов” (с изменениями на 16 февраля 2021 года).
- Распределение субсидий на осуществление мероприятий по реализации стратегий социально-экономического развития наукоградов Российской Федерации, способствующих развитию научно-производственного комплекса наукоградов Российской Федерации, а также сохранению и развитию инфраструктуры наукоградов Российской Федерации, бюджетам субъектов Российской Федерации на 2020 год и на плановый период 2021 и 2022 годов, [w:] Федеральный закон от 02.12.2019 N 380-ФЗ „О федеральном бюджете на 2020 год и на плановый период 2021 и 2022 годов”.

- Славский Е.П., Когда страна стояла на плечах ядерных титанов, „Военно-исторический журнал” 1993, № 9.
- Смирнов Ю.Н., Г.Н. Флеров и становление советского атомного проекта, „Вопросы истории естествознания и техники” 1996, № 2.
- Смирнов Ю.Н., Сталин и атомная бомба, „Вопросы истории естествознания и техники” 1994, № 2.
- Стратегия пространственного развития Российской Федерации на период до 2025 года, утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 13 февраля 2019 г. № 207-р.
- Тихонов В.А., Закрытые города в открытой России, „Проблемы прогнозирования” 1996, № 6.
- Толстиков В.С., *К истории формирования и развития закрытых городов Урала в 40–50-е годы XX века*, „Вестник ЮурГУ” 2011, № 30(247).
- Федеральный закон от 7 апреля 1999 г. № 70-ФЗ „О статусе наукограда Российской Федерации”.
- Харитон Ю.Б., Смирнов Ю.Н., О некоторых мифах и легендах вокруг советского атомного и водородного проектов, „Энергия” 1993, № 9.
- Яцков А.А., У истоков советского атомного проекта, „Вопросы истории естествознания и техники” 1992, № 3.

The Impact of Closed Administrative-Territorial Units on the Economic Development of Russia

Summary

The main goal of this article is to present the impact of closed administrative-territorial units on the economic development of Russia. Moreover, the paper contains information on the functioning of science cities in the Russian Federation and presents information on the financial results of the company Norylski Nikiel.

Keywords: Russia, closed cities, economic development, cities of science, research

Влияние закрытых административно-территориальных образований на экономическое развитие России

Резюме

Основная цель статьи – представить влияние закрытых административно-территориальных образований на экономическое развитие России. Кроме того, в статье содержится информация о функционировании на-

укоградов в Российской Федерации и представлена информация о финансовых результатах компании Норильский Никель.

Ключевые слова: Россия, закрытые города, экономическое развитие, наукограды, исследования

Aneks

Wyniki finansowe spółki Norylski Nikiel za lata 2018–2020 (skonsolidowany bilans oraz rachunek zysków i strat)

Tabela 3. Skonsolidowany bilans spółki Norylski Nikiel za lata 2018–2020 (mln rubli)

Wyszczególnienie	2020	2019	2018
Aktywa			
Aktywa trwałe	897 121	798 660	743 085
Środki trwałe	795 061	742 454	690 097
Wartości niematerialne	16 436	13 279	11 291
Inne aktywa finansowe	5 983	13 832	9 832
Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	55 439	6 140	5 011
Inne aktywa trwałe	24 202	22 955	26 854
Aktywa obrotowe	632 357	406 829	316 409
Zapasy	161 983	152 982	158 444
Należności handlowe i pozostałe należności	39 687	22 385	14 202
Zaliczki i wydatki opłacone z góry	5 941	4 648	5 202
Inne aktywa finansowe	4 279	3 144	10 238
Zaliczki na podatek dochodowy	503	4 207	6 365
Inne podatki należne	32 825	39 886	18 854
Środki pieniężne i ich ekwiwalenty	383 512	172 333	96 449
Inne aktywa obrotowe	36 277	7 244	6 655
Aktywa ogółem	1 529 478	1 205 489	1 059 494
Pasywa			
Kapitał własny	345 133	265 365	241 522
Kapitał zakładowy	197	197	197

Wyszczególnienie	2020	2019	2018
Dochód z emisji akcji	39 464	39 464	39 464
Skumulowana rezerwa na różnice kursowe	19 632	16 826	19 657
Zysk (strata) z lat ubiegłych	237 961	179 400	164 675
Kapitał przypadający na akcjonariuszy przedsiębiorstwa macierzystego	297 254	235 887	223 99
Udziały mniejszości	47 879	29 478	17 529
Zobowiązania długoterminowe	784 526	604 450	654 199
Kredyty i pożyczki	710 858	528 230	570 239
Zobowiązania leasingowe	15 013	11 108	1 118
Rezerwy długoterminowe	47 546	41 739	25 359
Zobowiązania handlowe i inne zobowiązania długoterminowe	2 403	2 271	13 892
Pochodne instrumenty finansowe	3 817	-	4 233
Zobowiązania z tytułu odroczonego podatku dochodowego	3 211 3	3 724	26 513
Inne zobowiązania długoterminowe	1 678	17 378	12 845
Zobowiązania krótkoterminowe	399 819	335 674	163 773
Kredyty i pożyczki	851	67 311	14 524
Zobowiązania leasingowe	4 361	748	381
Zobowiązania handlowe oraz pozostałe zobowiązania	105 489	105 623	107 770
Dywidendy do wypłaty	3 447	96 147	394
Zobowiązania z tytułu wynagrodzeń	29 629	24 344	21 314
Rezerwy krótkoterminowe	166 775	6 204	5 364
Pochodne instrumenty finansowe	6 854	5	351
Zobowiązania z tytułu podatku dochodowego	26 465	2 233	2 450
Inne zobowiązania podatkowe	24 329	31 059	11 225
Inne zobowiązania krótkoterminowe	31 619	-	-
Pasywa ogółem	1 529 478	1 205 489	1 059 494

Źródło: Горно-металлургическая компания „Норильский никель”, Консолидированная финансовая отчетность за годы, закончившиеся 31 декабря 2020, 2019 и 2018, <https://www.nornickel.ru> [dostęp: 17.10.2021].

Tabela 4. Skonsolidowany rachunek zysków i strat spółki Norylski Nikiel za lata 2018–2020 (mln rubli)

Wyszczególnienie	2020	2019	2018
Przychody ze sprzedaży metali	1 076 125	831 670	684 508
Przychody z pozostałej sprzedaży	40 844	46 099	44 407

Wyszczególnienie	2020	2019	2018
Przychody ogółem	1 116 969	877 769	728 915
Koszt sprzedanych metali	(324 308)	(290 794)	(281 895)
Koszt pozostałej sprzedaży	(41 282)	(44 257)	(38 816)
Zysk brutto	751 379	542 718	408 204
Koszty administracyjne	(62 623)	(60 674)	(55 834)
Wydatki służbowe	(11 331)	(8 226)	(5 859)
Spadek wartości aktywów niefinansowych	(22 853)	1 475	(3 249)
Pozostałe koszty operacyjne netto	(193 115)	(19 079)	(5 374)
Zysk z działalności operacyjnej	461 457	456 214	337 888
Dodatnie / (ujemne) różnice kursowe, netto	(69 664)	45 485	(66 403)
Koszty finansowe netto	(63 147)	(19 671)	(36 887)
Zysk ze sprzedaży spółek zależnych	1 370	133	-
Zysk z działalności inwestycyjnej	5 251	6 302	6 035
Zysk (strata) brutto	335 267	488 463	240 633
Podatek dochodowy	(71 475)	(100 883)	(52 858)
Zysk (strata) netto	263 792	387 580	187 775

Źródło: Горно-металлургическая компания „Норильский никель”, Консолидированная финансовая отчетность за годы, закончившиеся 31 декабря 2020, 2019 и 2018, <https://www.nornickel.ru> [dostęp: 17.10.2021].